

42
14/10/65
/ Виступ на вечорі пам'яті Л.С.КУРБАСА
12 листопада 1961 року в Харківському
інституті мистецтв / х/

Я дійсно, говорячи про Олександра Степановича Курбаса, увесь час як іде наш вечір, увесь час наша пам'ять, вона подає все новий матеріал, який для тебе занадто свіжий і саме головне, він зв'язаний, пов'язаний органічно з однією якістю людини, а саме: для кожного з поміж нас Олександр Степанович Курбас - це означає для нас молодість, творчу молодість!

Мені дуже приємно, що саме Василь Степанович вірно, дуже багато і досить детально розповідав самий, т.м., момент певної історичної послідовності роботи з нами з режисерами.

Але разом із тим мені хочеться дати кілька фактів; я, власне кажучи, почуваю зобов'язання це зробити, я збираюсь робити це в письмовій формі, а зараз не маючи іще чого читати, я тільки буду розповідати для того, щоби дати, т.м., ілюстрацію по відношенню до таких речей:

По-перше. Я не знаю і не можу уявити, щоби за сьогоднішніх умов був якийсь художній керівник, чи головний режисер, який міг би абсолютно необстріляному молодому 20-річному юнакові доручити випускний спектакль в інституті, яким ти керуєш і якого деканом ти з'являєшся.

Це трапилося в 1923 році з Вашим покірним слугою.

х/ Запис на магнітофонній плівці зберігається в упорядника.

Що це було? Це була безперечна віра, на яку не можна було не відповісти, відповісти всіма силами своєї істоти. І саме цей момент — велика віра і велика мудрість, прозорливість Леся Курбаса для нас зрештою з"являлось саме тим дороговказом, по якому ідуть і досі майже всі викладачі, режисури до останнього часу по всіх вузах України.

Я прийшов до "Березіля" де певної міри знаючим уже, будучи знайомим з цілим рядом режисерів, з якими мені довелося потім працювати, так би мовити, на рівних правах. Це, власне кажучи, я в свій час був студентом у Василя Степановича Василька, я був студентом у Лопатинського Фавста, а я був, зрештою, студентом у Панаса Карловича Саксаганського.

Це було в студії общества народного театра искусств. В 1921 році, коли були ліквідовані ці приватні студії, в тому числі і наша, нам було запропоновано тримати іспит в Державний інститут імені Лисенка. За цим іспитом нас, як студентів, було прийнято на третій курс. Ви уявляєте собі, яку нагрузку зразу ж було покладено на тих, хто брав на себе сміливість ...

"Джиммі Хігінс", вона була інсценізацією в якій саме вперше на українській сцені і корифеїв і радянській сцені, а по-моєму не тільки на українській, але і на російській радянській сцені вперше на всю широчінь було поставлено питання про синтетичний образ пролетаря, про робочий клас.

І тоді, коли скажемо, для того щоби підкреслити всі т.м., багатоплановість подій і основних тенденцій, т.м., основних тенденцій розвитку світової історії режисер і автор інсценізації, увів телеграф, вживав такого засобу як

телеграф ^{на} між імперіалістичними державами, то коли, скажемо, це являлось певною метафорою, і коли ця метафоричність мислення, / вона була властива Олександрові Степановичу/, коли саме на ній і будувалася метода творча і режисера і театру в цілому, то очевидно, що в цілому ряді своїх, т.м., не вдаючись в подробиці, можна сказати, що саме ця метафоризація вона власне була в точку.

Другий момент, про який мені хочеться сказати, це ~~от-що:~~ це взаємовідношення Олександра Степановича, як режисера з акторським колективом і його погляд на актора.

Вперше це питання в мене виникло під час обговорення на режлабі вистави "Джиммі Хігінс". Я на правах студента, тільки що закінчившого інститут студента задав питання, питання такого порядку: - А за яким власне принципом побудовано "Джиммі Хігінс"?

Я його до того дивився не то 18, не то 19 разів. Хоча, що було інтересного, я в ньому ² нарахував композицію, яка складалася принаймні з 12 стилістичних особливостей і акцентів окремих сцен. Там було все. Там було дійсно змонтована вся історія європейського театру. І коли я поставив так питання, то мені на нього відповів Олександр Степанович так:

-Ви питаєте мене на яких, т.м., рейках, я# як режисер підкочуюсь до того, щоби захопити увагу в глядному залі? Я Вам скажу: Цим вирішальним фактором було і є талант Бучми.

В 1926 році, на провесні, не то в березні, не^то в квітні, прийшовши на засідання режисерської колегії Олександр Степанович запитав нас режисерів:

- Чи дивитесь Ви уважно коли ходите по вулиці на вивіски?

- Ну, звичайно, сказали ми, от недавно на вулиці з'явилась тамто і тамто і т.д., і т.д. І розмова від вивісок перейшла, зрештою через цілий ряд певних етапів і закінчилась надзвичайно інтересним новим тезисом, який висунув Олександр Степанович Курбас перед режисерами. ~~А саме:~~

- До цього часу, ~~була~~, був примара^ж режисера. Я вважав і вважаю, що це було тимчасовою, ~~т.м., тимчасовою~~ потребою. Від сьогоднішнього дня мені гадається, тепер коли починається, ~~т.м.,~~ розгорнутий наступ, / слова були трохи інші, я зараз не можу точно цитувати, але зміст такий/. Коли ~~починається розгорнутий наступ~~ на залишки буржуазних класів у нашій країні, коли піде у нас велике ^епокидання літератури і драматургії, то безперечно, ~~то для мене з'являється~~ / це я пам'ятаю прекрасно / - з сьогоднішнього дня починаючи на перший план мусить вийти драматург і актор. Це те, чого не сказано ні в одній історичній розвідці, але чого я не можу забути. Це було правильно, це було вірним, і це було дуже принципове положення, за яким власне і на якому власне виховувалася уже режисура починаючи з 26 року.

/ Репліка з президії - ^{це} можна підтвердити багатьма виставами! Це було реалізовано! /

Під час роботи над "Жакерією", яка, як Ви знаєте, становить 133 сторінки і складається з 33-х сцен. Тоді-коли² було поставлено питання передімною, як перед режисером,³ проте щоби зробити виставу на один вечір, тоді для мене було ясным одне - що впершу чергу треба певним чином скомпанувати матеріал. Я вже мав певний досвід і абсолютно правильно говорив Василь Степанович про те, що режисюра в "Березолі", курс режисури в "Березолі" починався з того, що в режисері виховували драматургічну хватку. (Тому що, власне кажучи, драматургічна, хватка, вона не може бути обмежена тільки текстом.

Я потім, за кілька рядків, дам певні ілюстрації до цього.

Мене зараз цікавить інше. Зараз^{араз} мене цікавить, ось який момент.)

Зараз досить розповсюджений ~~світ~~ погляд в тому відношенні, що ніби то в середині "Березоля" існували антигоністичні постійно перманентні конфлікти поміж прибічниками реалізму і формалізму. Це не зовсім вірно! це велика натяжка. Це велика натяжка в тому розумінні, що Олександр Степанович він сам, як ніхто був безперечним художнім керівником в тому розумінні, що бачучи тенденцію зростання того чи іншого молодого режисера, він не глушив цю тенденцію його зростання, а навпаки, всіма силами своєї ерудицією, своїми знаннями він допомагав нам самоутверджуватись в мистецтві і знаходити самих себе на новому вищому рівні нашої майстерності. Ось в чому річ!

/ Бурхливі оплески /

Наприклад. Мене п'ять разів, Василь Степанович не дозволить збрехати, ганяли з режисерським планом "Жакеріі". Тільки на шостому моєму поданні мені його було затверджено. І це було правильно, тому що коли я, будучи 20-річним хлопцем виходив на сцену і я знав і трупа знала, актори знали, що за спиною цього самого Бориса Тягна стоїть авторитет всього режисерського штабу. Була дотримана справді справжня творча, я б сказав, демократія.

І от коли я працював з Бучмою над образом Брата Жана, ми працювали над другою картиною в абатстві, то ми з Амвросієм Максиміліановичем досить багато перерили всякого і конографічного матеріалу, шукали там і тут і т.т., ми шукали середньовічного монаха. - І у нас нічого не получалось.

І коли прийшов Олександр Степанович на репетицію то побачивши те, що робиться на сцені, похваливши, правда, за наметку рішення масових сцен, разом із тим він попросив Бучму зі сцени і підійшов до нас до режисерського столика.

- Кого ти граєш?

- Брата Жана.

- Хто він такий?

- Ну, він монах.

- Хто він був до того, як ^{став} був він монахом, да монахом?

- Мужик.

- А ти кого граєш? Ти знаєш що, ти зараз підеш на сцену і відчуєш, що ти сьогодні поснідав, багато каші гречаної з"ів і тоді говори промову. Ясно?

- Ясно.

Пішов на сцену і йому почали аплодувати.

~~Де чого це я власне схиляю. Я це схиляю до того, що зрештеш, коли ми розглядаємо на сьогоднішній день систему Константина Сергійовича Станіславського, розглядаємо її як певний синтез і певне підсумовування досвіду всесвітнього театру то, власне негучи, Моменти типізації, моменти чіткої думки, не тільки типізації, але і викликання у актора вірного самопочуття, "саме чувство", як ми говоримо, саме цей мотив, до цього привчав нас Олександр Степанович.~~

Це може здатися декому з істориків парадоксальним. Але я мушу чесно сказати, ~~не збираюся цього жевати~~, що мені в моїх тенденціях до реалізму Олександр Степанович допомагав більше, ніж я йому ^{як його} помічник режисера.

Надзвичайно цікавий в цьому відношенні ще один момент про який мені хочеться сказати кілька слів. Саме ось що,

Сама т.м. ^{Ерудиція} Олександра Степановича, сама його внушаємость, ~~я не знаю іншого слова, у актора єсть маніос~~, в режисера повинна бути внушаємость - інакше він не режисер, якщо він не здатний актора переконати в тому, щоб той йому повірив, пішов за ним слідом, щоб актор йому віддав свою душу і серце. Саме цим талантом володів сам Курбас і цьому він нас вчив.

І речеш Підчас роботи над "Бронепоездом - 14-69". В с. Іванова трапилося так, що працюючи над другою дією і показуючи саме дві картини, сцену на рейках і в бронепоезді.

На скільки я одержав схвальну оцінку за сцену на рейках, на /
 стільки я побачив по обличчю, що зрештою сценою в середині бронепоезда Олександр Степанович ^{він} не задоволений. Я запитав Курбаса, що його турбує, він сказав:

- Давайте зустрінемося і попрацюємо. Коли він зустрівся з акторами, я тоді зрозумів, ще одну річ, яка для мене ~~теж~~ була дуже важлива, а саме: це був урок психологічного театру, це був урок шукання другого плану, це було те, чим сам Курбас володів досконало. ~~Скільки~~ Я приєднуюсь до того, що про нього розповідав Василько, як про актора, я теж його бачив у Києві.

~~І нарешті останнє.~~ Єсть неправильно, в ґрунті неправильна думка і досить розповсюджена, на жаль, зараз, думка, що він вороже ставився до російської культури. Це неправда.

В 1926 році Курбас, здається в червні, повертається з командировки з Москви, збирає увесь колектив і говорить - Я бачив геніальну ^{виставу} у Лідії Криницької зривається - у Меєрхольда?

- Ні у МХАТ'і, "Гаряче серце" у постановці Станіславського, я під цією постановкою розписуюсь обома руками.

/ В залі заворушення, замішання / Борис Хомич двічі повторює:

" # "Гаряче серце!"

{ "Гаряче серце!! /

3 І от під час роботи, ² вже після постановки "Бронепоезда",

- 1) Курбас бачив цю виставу у МХАТ'і, ⁴ і ~~от~~ ~~про~~ ~~що~~ ми тоді говорили. Говорилося про те, що проблема подачі національного характеру вона мусить знайти досить основне місце в самій роботі нашого

Хурбале
театру. Саме тоді він вперше вжив слово, яке я почув від нього, слово "перевтілення", - говорячи його в адресу Качалова і Баталова.

Олександр Степанович саме тому якраз і був прекрасним нашим художнім керівником, що він міг, може так складалася сама діалектика життя, зараз важко сказати, що зрештою в певній послідовності ми одержували від нього увесь час новий матеріал. Але нічим інакшим не можна пояснити цілого ряду речей в його особистій роботі.

~~Я хочу тут звернути ще на одну деталь ...~~

А саме: його постановка "На передодні" вона була безперечно реалістичною, вона не тільки була реалістичною, постановкою, вона була найбільш партійною з усіх його робіт за Харківський період. Ну, саме тоді коли уже стало мені ясно, що я так, як працюємо з актором, я пішов у 29 році. В 28 році скажемо під час роботи над "Бронепоездом", то правильним було з мого боку і цілком логічним було відчуття певного протиріччя поміж живим актором і поміж умовним ^{тлом} тлом, фоном, декорацією, оформленням, станками і т.д. і т.д.
От чому в 29 році я і пішов працювати в кінематографію ...

Зараз же мені хочеться тільки подякувати Вашу ініціативу за те, що Ви, саме від Вас, від молоді я одержав можливість сказати в голос, сказати, принагоді, на жаль, занадто схематично, можна про цілий ряд речей треба говорити ширше. Але у всякому разі сказати те, що мені, т.м., увесь час хотілось...

Я хочу подякувати Вас ^{за} те, що Ви дозволили мені знову в сьогоднішній вечір дати наснагу для моєї подальшої роботи в тому ~~сміслі~~, ~~щоби~~ зернята тих істин, які я виніс із ~~учоби~~ Олександра Степановича, ~~щоби~~ їх нести надалі, нести їх з честю, з гідністю радянського митця, для наших загальних благ, для побудови комунізму! / Бурхливі оплески/.

НАЧАТО _____ 19____
ОКОНЧЕНО _____ 19____

Важко було знайти цю книгу, бо її давно не видавали.
Вона була дуже рідкою і коштувала багато грошей.
Тому я купив її за дуже низькою ціною.
Вона була дуже цікавою і корисною.
Я її дуже люблю і рекомендую всім.

Державний музей
театрального, музичного
і кінознавства УРСР
Книга вступу 1552
Інв. № 100 37
9. I. 1968р.